

DOI 10.36074/grail-of-science.07.05.2021.081

РЕАЛІЇ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПОДОЛАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ ВИХОВАНЦІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Тернавська Тетяна Анатоліївна

канд. пед. наук, доцент

кафедри загальної підготовки та соціальної роботи

Приватний вищий навчальний заклад «Кропивницький інститут державного та муніципального управління», Україна

Журат Юлія Василівна

канд. пед. наук, доцент, доцент

кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

СЕКЦІЯ XXV. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стану та перспектив подолання педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу. Теоретично проаналізовано поняття педагогічної занедбаності, виховання та перевиховання. Розкрито ступені та критерії педагогічної занедбаності. Представлено аналіз проведеного експериментального дослідження пізнавальної здатності як основного критерію педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу освіти. У процесі дослідження застосовано наступні методи: теоретичні методи дослідження, які базуються на аналізі наукової та методичної літератури з проблем подолання педагогічної занедбаності вихованців спеціальних закладів; емпіричні методи дослідження, які ґрунтуються на проведенні анкетного опитування вихованців, їх батьків, із застосуванням аналізу статистичних даних.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, виховання, перевиховання, корекційно-виховна робота, пізнавальна здатність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Щаслива, здорова та розумна дитина – це радість батьків, гордість та плекання вчителя, здобутки та професійний результат наставників, спадок та надія нації. Фізично та розумово здорова дитина є найкращим подарунком долі, можливістю розвиватися та пізнавати цей світ. Особливі випадки відхилення дитини у фізичному чи розумовому плані назавжди змінюють життя та побут батьків цієї дитини. Любов, кропітка робота та особливий догляд дають можливість особливій дитині стати повноцінним корисним членом суспільства, самореалізованою особистістю та просто щасливою людиною.

Актуальним моментом постає проблема недогляду, педагогічної занедбаності та, у найгірших випадках, фізичне та психологічне насилля

дитини. Те, що дала матінка природа, народження здорової дитини, з максимально можливим гарним потенціалом до розвитку та життєдіяльності, може бути втрачено, занедбано та пригнічено ще на початку розвитку немовляти. Педагогічно та психологічно занедбана дитина має мінімальний потенціал для саморозвитку, самореалізації у колективі, соціумі та у житті взагалі. Приклад батьків, як правило, є ключовим у віддзеркаленні майбутнього дитини.

Аналіз останніх досліджень. Питанням педагогічної занедбаності розглядалися, як зарубіжними (О. Баранова, Л. Дунаєва, В. М'ясищев, Ф. Ільїн, Ю. Зотов, С. Медведєв, Н. Молчанова, М. Солопенко), так і вітчизняними вченими (М. Євтух Н. Касярум, Б. Кобзар, Н. Куб'як, В. Оржеховська, М. Фіцула, Л. Янкіна).

Мета дослідження: практично проаналізувати стан та перспективи подолання педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу м. Кропивницький.

Серед **методів дослідження** використано наступні: теоретичні методи дослідження, які базуються на аналізі наукової та методичної літератури з проблем подолання педагогічної занедбаності вихованців спеціальних закладів; емпіричні методи дослідження, які ґрунтуються на аналізі продуктів діяльності та проведенні анкетного опитування вихованців, їх батьків, із застосуванням аналізу статистичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор С. Карпенчук трактує педагогічну занедбаність як стійке відхилення від норми в поведінці, моральній свідомості, навчальній діяльності; прояв нерозвиненості, неосвіченості і невихованості дитини. Можливості дитини не співпадають з її розвитком, що викликає негативний вплив середовища і помилки у вихованні, наслідком чого є часта зміна шкіл та викладачів, негативний вплив вулиці, бездоглядність. Тобто ця проблема викликана педагогічними причинами і, отже, усувається за допомогою корекції педагогічними засобами [1].

Сучасні науковець В. Баженов вважає, що перші ознаки проблеми педагогічної занедбаності можна відстежити і виявити вже в дошкільному віці. Цьому сприяє вміння відслідковувати несприятливі фактори, що впливають на виникнення педагогічної занедбаності Автор описує класифікацію поділу на ступені педагогічної занедбаності дітей [2]: важковиховувані діти (байдуже ставляться до навчання, періодично порушують правила поведінки і дисципліну); педагогічно занедбані діти (негативно ставляться до навчання й суспільно корисної діяльності); підлітки-правопорушники (перебувають, на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх або направлені до спецшкіл і спеціальних професійно-технічних училищ); неповнолітні злочинці (педагогічно занедбані підлітки, які вчинили кримінальні злочини й направлені судом до виправно-трудових колоній).

Якщо розглядати педагогічну занедбаність як діагноз, то він несе в собі розуміння, що такі діти є суб'єктами групи ризику. Корекційно-виховна робота з такими дітьми має бути чітко спланованою і виконувати цільове, локальне призначення: конкретизувати особливі проблеми дитини, знайти спосіб повної взаємодії спеціаліста та дитини; чітко виконувати покрокові завдань, згідно яким буде досягнуто бажаного результату; стабілізувати становище дитини та її

родини, як одне з основних позитивних кроків в результаті педагогічної корекції [3].

Виховання – процес, який починається задовго до вступу дитини до школи і триває усе її життя: людина накопичує і вдосконалює свій життєвий досвід, розширює та поглиблює свої знання, оволодіває новими цінностями. Однак саме шкільні роки – час найбільш інтенсивного розвитку особистості, формування характеру й її поведінки. Пластичність і сприйнятливність центральної нервової системи є підґрунтям для формування та розвитку особистості школяра. Тому саме у цей період здійснюється спеціально організований виховний вплив у межах навчального закладу.

Центральною фігурою процесу виховання у спеціальному освітньому закладі є педагог, соціальний педагог, психолог, який має забезпечити організацію корекційно-виховного впливу на особистість учнів з метою формування необхідних якостей у поєднанні з організацією повсякденного життя та діяльності вихованців відповідно до наявного в них розладу і вторинних порушень, які вимагають вже заходів перевиховання.

Перевиховання – це виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості, що формувалися під впливом несприятливих умов виховання. Перевиховання процес досить складний і тривалий, ґрунтується на загальних принципах виховання і виконує: відновлювальну, компенсаційну, виправну, стимулюючі функції [4].

Перевиховання не може бути розпочато без попереднього діагностування. Так для швидкого та ефективного вирішення проблеми, її потрібно своєчасно виявити та досконало вивчити. Таким чином діагностика педагогічної занедбаності та важковиховуваності проводиться на основі певних кроків.

Першим кроком постає ознайомлення з індивідуальними особливостями дитини, що має тісно співпадати з ознайомленням численних зовнішніх факторів. Важливим насамперед є об'єктивність: суб'єктивне ставлення до дитини чи родини неприпустиме взагалі. Наступною постає необхідність розглядати проблему не поверхнево, а заглиблювати увагу у пошук причин, які призвели до того чи іншого стану справ. Ключовим на всіх етапах діагностики є вивчення особистості не тільки в конкретний час, а з прогнозуванням на майбутній розвиток і становлення особистості.

Для вирішення проблеми дуже важливим акцентом є приділення уваги дитячим бажанням та інтересам, цілеспрямованості дитини, а не тільки загальним характеристикам. Домінуючим і найважливішим принципом усієї проведеної роботи вважається педагогічний оптимізм, позитивний настрій на ідеальне вирішення проблеми, незважаючи на її складність.

Одним із важливих напрямків соціально-реабілітаційної роботи вихователя групи продовженого дня в КЗ «Спеціальна школа №1» є робота з батьками. Батьки створюють сім'ї, батьки народжують дітей і логічне було б твердження, що батьки піклуються про розумовий та емоційний розвиток дітей. То звідки ж тоді беруться педагогічно занедбані діти?

Педагогічна занедбаність дитини – негативний особистісний стан, що формується через несприятливі умови формування та розвитку дитини і в сім'ї

та/або в школі. Найбільш негативним чинником у припиненні занедбаності є те, що навіть при зміні несприятливих умов розвитку на сприятливі, педагогічна занедбаність не завжди має зворотній шлях.

Причин педагогічної занедбаності школярів досить багато, але вирішальною причиною є недоліки сімейного виховання. Тому, паралельно виховній роботі з дітьми, проводиться виховна робота з батьками. Ця робота може бути, як груповою, так і індивідуальною. Проводяться бесіди, консультації, які, як правильно, присвячено ефективній організації режиму школяра, головним позиціям у якому батькам треба звернути увагу. Дуже часто відбувалося спілкування індивідуально з одним із батьків про шляхи мотивації дитини до тієї чи іншої пізнавальної діяльності.

Пропонується ввести визначні правила у навчанні та спілкуванні з дитиною, із зауваженням на обов'язкове дотримання цих правил батьками. Також пояснюється батькам, якої мети бажано досягти в розвитку дитини та чому така методика є результативною. Такою спільною партнерською батьківсько-педагогічною роботою можливо досягти результатів в розвитку дитини та подоланні педагогічної занедбаності.

Аналіз результатів експериментального дослідження. Проведення пілотного дослідження проходило у КЗ «Спеціальна школа №1» протягом 2019-2020 років, з учнями початкової школи. Респондентами виступили 12 учнів 8-річного віку (експериментальна група) та 12 учнів 10 річного віку (контрольна група) другого класу, які брали участь у дослідженні методами спостереження, тестування та аналіз показників дитячої занедбаності, заниженої самооцінки, перспективності та схильності до підвищення ступеня розвитку. Хочемо зазначити, що експериментальне дослідження проводилося на базі спеціального навчального закладу, де кількість дітей у класі не має перевищувати 15. Також кожна дитина має свій ступінь медичних та психологічних показників педагогічної занедбаності.

Так для дослідження пізнавальної здатності вихованців, було взято за основу методики Ф. Л. Гуденафт та К. Маховер [5].

Американська психологиня ХХ століття, Флорен Лаура Гуденафт на початку своєї кар'єри, мала педагогічну освіту та викладала в сільських школах та вела дослідницьку роботу в школі для розумово відсталих дітей. Таким чином вона розпочала досліджувати розумовий розвиток аномального дитинства. Створений Ф.Л. Гуденафт тест «Намалюй людину» відрізнявся від існуючих тестів дослідження інтелекту. Її дослідження призвели до осмислення того, що розумова обдарованість не є вродженою та не має стабільної властивості. Тому дуже важливі умови дошкільного виховання та розвитку дитини.

А інша американська психологиня ХХ століття, Карен Маховер, розробила низку критеріїв, які дають можливість проаналізувати та дослідити особистісні особливості і розробила проєктивну методу «малюнок дерева». Завдяки цим двом методам ми маємо можливість дослідити ступінь розвитку дитини та відношення до себе, до оточуючих та її особистісні якості.

На початку дослідження, діти-респонденти навчалися в першому класі і запропоновані методи тестування проводилися наприкінці першого семестру. На цей час діти мали змогу всі познайомитися між собою, з вчителем та

вихователем і звикнути до нового для них середовища. Вони вже більш-менш навчилися тримати правильно олівець та ручку (не в кулаці), тому що розвиток дітей на початок навчального року був дуже низьким.

Діти не мали поняття, що таке урок і його тривалість, не мали розуміння, що треба мити руки перед їжею, після їжі, після відвідування туалету тощо. Більшість не мали розуміння право-ліво, не всі розуміли, як одягнути кофтинку, як вивернути одяг «на лице», за потребою. Тому на рівні з вивченням букв і цифр, паралельним завданням було здобуття і закріплення побутових знань та навичок.

Дітям було запропоновано намалювати дерево. Ніяких додаткових критеріїв та особливих вимог не було: намалюйте дерево, яким ви його бачите, яке вам подобається, як можете намалювати.

Дівчинка Д. 8 років намалювала дерево чорним олівцем, невеличкого розміру, яке займало менш ніж 1/3 сторінки і дерево мало вигляд паличок, які де-не-де перетиналися між собою та з більшою паличкою-стовбуром. Так відразу можна звернути увагу на те, що використання дитиною лише одного кольору свідчить про її низький інтелектуальний рівень. А розмір дерева говорить про невпевненість дитини, про відчуття непотрібності, про заниженість енергетики взагалі. Також було зображення хмаринок по верхній частині малюнка, що відображає повне порушення емоційного контакту з батьками, відсутність піклування з боку батьків про дитину. На намальованому дереві не було листя і це теж є свідченням того, що дитині не вистачає спілкування або вона не вміє спілкуватися. Варто також підкреслити, що цей тест-малюнок дерева повністю підтвердив емоційний стан дівчинки знаючи її життєву ситуацію. Батьки дівчинки розлучилися, мама поїхала на заробітки в іншу країну, дитина проживала з бабусею та хворим братиком старшим за неї на півтора року. До того ж, сім'я азербайджанської національності, дівчинка мотивована на навчання на кшталт: «прийшов, малював, пописав...». Спостерігається певне другорядне відношення до особистостей жіночої статі. Батьки живуть відокремлено своїми родинами, обмежують у спілкуванні і не надто піклуються про розвиток дівчат.

Під час формувального етапу дослідження, після використання соціально-реабілітаційних заходів щодо подолання педагогічної занедбаності в експериментальній групі, «Малюнок дерева» учнів другого класу мав дещо інший вигляд і ніс показав трохи інші результати тестування. Колір та зображення частин дерева стали різнокольоровими та правильними за формами, що свідчить про адекватне та реалістичне сприйняття дійсності. Стовбур прямий і рівний та закритий зверху свідчить про спокійну, розсудливу дитину, але в той же час і про імпульсивність та несформованість абстрактного мислення. Таке представлення стовбура відображає віру дитини у власні можливості. Це є найбільш важливою характеристикою в прогнозуванні адаптації особистісного розвитку дитини. У дерева тепер є крона, що також засвідчує потребу дитини у спілкуванні.

Проведення наступного дослідження за методикою Рене Жилія [6], дало можливість виявити конфліктні відносини дитини з іншими суб'єктами оточуючого його середовища. Таким чином стало зрозуміло, як можливо позитивно вплинути на подальший розвиток особистості дитини.

Методика Рене Жия складається з 42 пунктів, але для дітей, які навчаються в спеціальній школі такий обсяг завдань призводить до втомлюваності та незрозумілості. Наприклад для більшості дітей незрозуміле поняття театр, кінотеатр, похід в кінотеатр всією родиною. Задля дослідження бралися деякі фрагменти з всієї кількості завдань і тільки ті, які з картинками, бо наявність завдань з малюнками, більш зрозумілі чим ті, які несуть просто характер опитування. Знов тестуючи ту саму дівчинку Д. можемо зробити такий висновок, що дитина більш тяготеє до матері і це зрозуміло, але ж дивлячись на малюнок кола родини, де дівчинка в кінотеатрі розмістила себе не коло бабусі з дідусем, може говорити про те, що в неї немає великої прив'язаності до них, або ж можна інтерпритувати, як бажання бути подалі від них через якісь певні причини. Розглядаючи малюнок, який має направлення на відносини з мамою, так і прагнення до усамітнення, то побачила. Що дівчинка «розмістила себе» осторонь від усіх і одну. Це наводить на думку, що дитина почувається самотньою. Про це свідчать такі позначки на малюнках, коли дівчинка сидить за столом далеко від обох батьків, мама на чолі столу, а дитина зліва на п'ятому місці від мами. Та є ще один цікавий фрагмент: на питання, що товариші йдуть на прогулянку і треба позначити де знаходишся ти, Д. позначила себе попереду всіх і це свідчить, що вона прагне бути лідером і домінувати у великій групі дітей.

Під час аналізу емоційного стану та ступеня педагогічної занедбаності Д. слід також звертати увагу на поведінку дівчинки, на розмови про членів родини, на взаємовідносини в класі.

Соціально-психологічне дослідження підкреслює належність дитини до педагогічно занедбаній категорії дітей, але прогресивність розвитку має місце бути, тоді як я маємо наочний приклад розумового та емоційного розквіту цієї дівчинки. Варто зазначити те, що коли дитина була в першому класі, то вона знаходилася в школі на інтернатному навчанні – з понеділка по п'ятницю, додому її забирали тільки на вихідні. І тому зусилля педагогів показали гарний результат. Нажаль, перепоною дитячого розвитку і розквіту став карантин навесні 2020 року. Дитина повернулася в те середовище, в якому перебувала до школи, де нею мінімально піклувалися, де їй було психологічно некомфортно, бо вся увага і піклування направлена на старшого братика. У родині дівчинки Д. є тільки обов'язки навчатись і допомагати бабусі по дому, і ніхто не зважає на її емоційний стан і розвиток.

Хлопчик Д. 8 років, при малюванні дерева теж використовував один олівець - простий, намалював дерево з трьох невпевнених ліній ледве помітних, без листочків, без крони – просто незрозумілі палички не більше п'яти сантиметрів завбільшки. Ось таке дерево на альбомному аркуші. Цей малюнок говорить про те, що учень повністю не відповідає за розвитком на свій вік, говорить про його скутість, інертність. Хоча в нього завжди зацікавлений погляд, він не завжди розумів що потрібно зробити, він не знав кольорів, олівець тримав в кулаці, але всі лінії, коли малював чи писав були ледве помітними. До того ж хлопчик дуже погано розмовляв, практично нічого не можна було зрозуміти, він тільки махав головою на питання так чи ні. Коли в цьому році перед ним було поставлене завдання намалювати дерево, то можна

було побачити стовбур коричневого кольору, але схожий на дошку. Це явна вказівка на те, що дитина має труднощі у вираженні та сприйманні емоцій. Салатове листя без гілочок, просто примальовані кружки навколо стовбура, але тепер дерево займало за розміром половину аркуша, що є найбільш типовим розміром, відображає дитячий емоційний стан, який тепер мав трохи кращі результати. Дерево стояло не на землі, а на хвилях і в горі аркуша намальовані хмарки, тільки не зафарбовані, а в середині хмари намальовані смайлики з посмішкою. Але з хмарок йде дощ!?! І знов це зображення хмар вказує на порушення емоційного контакту з близькими. Спостерігаючи за цим учнем було помічено, що він більш любить гуляти один, він не вміє домовлятися з дітьми про якісь правила гри, якщо йому щось не подобається він гірко-гірко плаче. Він поводить себе, як дитина чотирьох-п'яти років, тим самим не відповідаючи емоційному розвитку своїх восьми років.

Проводячи тестування Рене Жилія, знов же вибірковими елементами, хлопчик розмістив себе за столом між батьками, це говорить про те, що дитині потрібна увага обох батьків. Коли постало завдання розмістити себе і своїх рідних навкруги столу, то Д. розмістив на чолі столу батька, зліва від батька розмістив себе, потім зліва від себе старшу сестру. Справа від батька розмістив маму, потім ще правіше бабусю (мамину маму) і потім дідуся. Цим фрагментом він підкреслив більший зв'язок з батьком та сестрою, аніж з мамою.

Такий стан прагнення до батька підтверджує і фрагмент, коли родичі в кінотеатрі і хлопчик розмістив знов себе справа від батька. Хоча дитині довго пояснювалося, що означає кінотеатр, і що він ніколи ще не був там.

На завдання позначити себе на майданчику з дітьми, Д. позначив такий зразок, де він біля когось, але спрямований йти від них в інший бік, також відповідаючи на завдання, прогулянка за містом, Д. відмітив себе окремо від батьків, він стоїть і не спілкується ні з ким. Ці фрагменти говорять про те, що дитині комфортніше дуги одному, чим біля великої кількості людей, явне прагнення до усамітнення.

Такий стан дитини також підтверджує фрагмент тесту, коли товариші йдуть на прогулянку, то він позначив себе посередині всіх, але ж маючого намір вийти з натовпу. Дивлячись на цю сім'ю, можна зауважити, що вони відповідають статусу благополучної. Малозабезпеченою, ця сім'я дійсно може вважатися, але при більш поглибленому і довшому спілкуванні, приходять висновки, що і батько і мати мають низький рівень освіти, мислення на побутовому рівні, не мають ніяких захоплень, які б розвивали їх особистісні обдарування. Вони люблять своїх дітей, як вміють, але не вміють навчити, сприяти різносторонньому розвитку дитини.

Це тільки деякі з яскравих прикладів з результатів тестування дітей на рівень особистісного розвитку, на емоційне сприйняття себе в певному оточенні, на самовпевненість в сім'ї та в школі. У кожного з учнів своя історія і свій ступінь розвитку і також педагогічної занедбаності. До кожного учня у спеціальному закладі свій підхід. І найкращим результатом, як для учнів так і для педагогів, буде можливість переходу дитини до звичайного загальноосвітнього навчального закладу і можливість як найкраще адаптуватись та розвиватись в навколишньому середовищі.

Висновки. Аналізуючи результати експериментального дослідження, відкривається можливість перед соціальним педагогом та психологом освітнього закладу, класним керівником та вихователем дитини більше зрозуміти рівень педагогічної занедбаності дитини. Об'єктивні експериментальні данні дозволяють максимально ефективно розробити та застосовувати різні методики та технології корекції, виховання та реабілітації педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу.

Результати аналізу стану педагогічної занедбаності вихованців КЗ «Спеціальна школа №1» м. Кропивницький, показали, що, в разі несвоєчасного реагування та втручання батьків і вчителів, педагогічна занедбаність закріплюється у поведінці учня й переходить у соціальну занедбаність. Педагогічна занедбаність яскраво виявляється у навчально-виховному процесі, тоді як соціальна занедбаність є результатом прояву поведінки у суспільстві. Інтеграція дітей, які потребують корекції розумового розвитку, найкраще відбувається в спеціальних навчальних закладах. Саме в таких умовах діти можуть досягти найвищих результатів в навчанні та соціальній інтеграції.

Корекційно-виховні заходи соціально-педагогічної роботи з педагогічно занедбанними дітьми реалізуються у створенні таких соціальних умов, які сприятимуть внутрішньому управлінню індивіда, досягненню ним своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкої адаптації. Треба створити атмосферу безпеки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання. Соціальний працівник чи педагог виступає провідником, контролером та партнером, допомагаючи особистості визначити особисту позицію, сформувати незалежність від зовнішнього впливу, навчити спиратися на себе, тобто допомогти самоактуалізуватись у подоланні перешкод.

Список використаних джерел:

- [1]. Карпенчук С.Г. (2005). *Теорія і методика виховання*. Київ: Вища школа.
- [2]. Баженов В.Г. (1986). *Воспитание педагогически запущенных подростков*. Киев: Высшая школа.
- [3]. Фіцула М. М. (1999). *Педагогічні проблеми перевиховання учнів. вид. 2-ге, перероб. і допов.* Тернопіль: Лара.
- [4]. Соціально-педагогічна занедбаність дітей, її попередження і подолання. *Педагогіка*. (2020). Вилучено з https://stud.com.ua/56688/pedagogika/sotsialno_pedagogichnoyi_zanedbanosti_ditey_poperedzhennya_podolannya
- [5]. Проективная методика рисунков дерева. *Развитие, обучение и воспитание ребенка. База знаний детского психолога*. (2021). Вилучено з <https://psychologvsadu.ru/diagnostika/287-test-risunok-dereva>
- [6]. Лидерс А. Г. (2007). *Психологичне обстеження сім'ї*. Москва: Академія.